

Jan Kujawski

Uniwersytet Warszawski

ORCID ID: 0000-0003-0885-269X

e-mail: j.kujawski@is.uw.edu.pl

Wykluczenie cyfrowe jako forma wykluczenia społecznego. Przypadek Polski

ABSTRAKT

Tekst porusza problem wykluczenia cyfrowego jako jednej z form wykluczenia społecznego. W pierwszej części tekstu zdefiniowane zostaje pojęcie wykluczenia społecznego, a następnie wykluczenia cyfrowego. W dalszej kolejności przedstawiona jest analiza porównawcza dotycząca korzystania z Internetu w Polsce, a także w Czechach, Słowacji oraz na Węgrzech – czterech głównych krajach Europy Środkowej, tworzących Grupę Wyszehradzką. Porównanie wymienionych krajów wynika z faktu przystąpienia do Unii Europejskiej w tym samym czasie (1 maja 2004 r.). Ostatnia część tekstu stanowi podsumowanie oraz przedstawienie prognoz rozwoju Internetu w Polsce w nadchodzących latach.

SŁOWA KLUCZOWE: Internet, wykluczenie cyfrowe, wykluczenie społeczne, nowe media.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest problem wykluczenia cyfrowego jako jednej z form wykluczenia społecznego we współczesnej Polsce. Aby zbadać wskazaną kwestię, przeprowadzono analizę korzystania z Internetu w Polsce na przestrzeni ostatnich kilku lat (dane wykorzystane w artykule odnoszą się głównie do okresu 2015-2016), jednak pojawiają się także odniesienia do sposobu korzystania z sieci przez Polaków we wcześniejszym okresie, które sięgają nawet 2002 r. Rozważania oparte zostały o dane zastane: raporty Centrum Badania Opinii Społecznej, oficjalne dokumenty publikowane przez Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, jak również cykliczne badania „Diagnoza Społeczna” realizowane przez Radę Monitoringu Społecznego. Analiza dotycząca Polski została wzbogacona o dane dotyczące korzystania z Internetu w państwach, które podobnie jak Polska przystąpiły do Unii Europejskiej w 2004 r., chodzi więc o Czechy, Węgry oraz Słowację. Dane te pochodziły z raportów firmy badawczej Gemius, która jest jednym z czołowych podmiotów zajmujących się badaniami Internetu, jak również dokumentów Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji.

Wykluczenie cyfrowe jako forma wykluczenia społecznego

Wykluczenie społeczne jest zjawiskiem wielowymiarowym dotyczącym zróżnicowanych obszarów życia społecznego. Dotyka ono zarówno jednostek, jak i całych grup społecznych, występując w różnych formach na całym świecie. Pojęcie to ma charakter pojemny i wieloznaczny, stąd problemy w jego precyzyjnym zdefiniowaniu. Bardzo często jednak ekskluzja łączona jest z pojęciem nierówności, ubóstwa, jak również dyskryminacji, czy też kojarzona jest z terminami w rodzaju zbędności, marginalności etc¹. Duża część definicji wykluczenia społecznego akcentuje jego trzy istotne elementy, są to: wystąpienie sytuacji wykluczającej, będące splotem wydarzeń, czynników bądź warunków wykluczających, zaistnienie jednostki wykluczonej, a więc osoby lub grupy znajdującej się w sytuacji wykluczającej, i wreszcie społeczne funkcjonowanie, które dotyczy możliwości korzystania z zasobów publicznych i zapewnienia sobie godnej egzystencji. Zgodnie z Narodową Strategią Integracji Społecznej wykluczenie społeczne dotyczy osób, rodzin bądź grup społecznych, które: żyją w niekorzystnych warunkach ekonomicznych określanych jako ubóstwo materialne, podlegają niekorzystnym dla nich procesom społecznym (np. dezindustrializacja, kryzys dotyczący daną branżę), nie zostały wyposażone w odpowiedni kapitał umożliwiający uzyskanie kwalifikacji, wejście na rynek pracy i zapewnienie sobie normalnej pozycji społecznej. Wykluczenie dotyczy również osób, które doświadczają dyskryminacji, zarówno ze względów prawnych, jak i ze względów kulturowych uprzedzeń, posiadają cechy utrudniające im funkcjonowanie i korzystanie z powszechnych zasobów społecznych (niepełnosprawność, uzależnienie, choroba przewlekła) lub też podlegają niszczącemu działaniu innych – przemocy, szantażowi, indoktrynacji².

Wykluczenie społeczne jest terminem stosunkowo młodym. W pierwszej połowie XX wieku w podobnym kontekście posługiwano się raczej pochodnym pojęciem margines/marginalizacja. Można zatem stwierdzić, iż niezależnie od różnic semantycznych samo badane zjawisko miało i ma swoją długą tradycję, gdyż w każdej epoce żyli ludzie o niskim statusie społecznym, którzy z rozmaitych powodów nie mogli w pełni uczestniczyć w życiu społecznym.

Przedmiotem analizy w niniejszym tekście będzie szczególnie forma wykluczenia społecznego, adekwatna i charakterystyczna dla dzisiejszych czasów, mianowicie wykluczenie cyfrowe, które należy zdefiniować jako marginalizację społeczności nieposiadających dostępu do nowoczesnych technologii cyfrowych

¹ Zob. np. P. Sałustowicz, *Dyskurs o wykluczeniu społecznym – kontekst unijny i narodowy*, w: Z. Galor, B. Goryńska-Bittner (red.), *Nieobecność społeczna. W poszukiwaniu sensów i znaczeń*, Poznań 2011, s. 40.

² Por. Ministerstwo Gospodarki Pracy i Polityki Społecznej, *Narodowa Strategia Integracji Społecznej*, Warszawa 2004, s. 20-21.

takich jak komputer, Internet etc.³ Biorąc pod uwagę, iż obecnie w związku z rozwojem nowych technologii i Internetu wiele form życia społecznego przenosi się do przestrzeni wirtualnej, wykluczenie jest tym bardziej dotkliwe. Internet staje się nie tylko platformą komunikowania i często głównym źródłem informacji, lecz także pozwala na załatwienie wielu spraw bez konieczności wychodzenia z domu. Dostęp do Internetu stanowi zatem warunek konieczny pełnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym. Brak kontaktu z nowoczesnymi technologiami, jak również brak umiejętności czy zasobów potrzebnych do ich użycia generuje znaczące nierówności pomiędzy korzystającymi i niekorzystającymi: różnice na rynku pracy związane z uczestnictwem w życiu społecznym i kulturowym, czy mówiąc najogólniej te związane z szansami życiowymi. Zjawisko niekorzystania z Internetu określane jest za Manuelem Castellsem mianem cyfrowego podziału (*Digital divide*)⁴. Pozostawanie zatem po stronie osób niekorzystających z dostępu do sieci jest przesłanką do tego, aby mówić o społecznym i ekonomicznym wykluczeniu.

Podsumowując, w tekście tym wykluczenie cyfrowe będzie rozumiane nie tylko jako brak dostępu do zdobyczy technologicznych (głównie komputerów i Internetu), lecz także jako nieumiejętność bądź brak motywacji do korzystania z nich wraz z wszelkimi tego konsekwencjami dotyczącymi życia społecznego, partycypacji w kulturze, szans na rynku pracy etc. Definicja ta jest w dużej mierze zbieżna z klasyfikacją poziomów dostępu do nowych technologii zaproponowaną przez Dominika Batorskiego, zgodnie z którą, aby w pełni korzystać z komputera i Internetu, użytkownik potrzebuje: motywacji do korzystania; fizycznego dostępu (a więc komputera podłączonego do sieci); posiadania odpowiednich umiejętności (zarówno umiejętności związanych z samym korzystaniem z komputera, jak i umiejętności wyszukiwania informacji, czy nawet kwestie związane z bezpieczeństwem korzystania oraz dbaniem o swoją prywatność podczas przeglądania Internetu). Ostatni z zaproponowanych poziomów to sposoby korzystania z technologii⁵.

³ D. Bednarczyk, *Przeciwdziałanie cyfrowemu wykluczeniu (e-integracja) w Polsce*, Warszawa 2014, s. 1.

⁴ Por. D. Batorski, *Podstawy społeczeństwa informacyjnego w Polsce*, [w:] M. Marody (red.) *Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku*, Warszawa 2009, s. 469.

⁵ Zob. D. Batorski, A. Płoszaj, *Diagnoza i rekomendacje w obszarze kompetencji cyfrowych społeczeństwa i przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu w kontekście zaprogramowania wsparcia w latach 2014–2020*, Warszawa 2012, s. 9.

Korzystanie z Internetu w Polsce w latach 2015-2016

Obecnie w Polsce z Internetu regularnie (a więc przynajmniej raz w tygodniu) korzysta blisko dwie trzecie dorosłych Polaków⁶. Biorąc pod uwagę, iż w 2002 r. odsetek regularnie korzystających z Internetu stanowił zaledwie 17%, mamy do czynienia z ogromnymi zmianami w tym zakresie. Jest to widoczne zwłaszcza w ostatnich kilku latach – odsetek osób regularnie korzystających z Internetu w 2015 r. przekroczył 50%⁷, zaś w roku 2016 wzrósł do 65%⁸. Mimo tego niewątpliwego skoku jakościowego przyrost gospodarstw domowych wyposażonych w Internet w ostatnich latach jest coraz wolniejszy⁹, zaś w grupie osób starszych (powyżej 60 lat) w dalszym ciągu użytkowanie Internetu jest na niższym poziomie niż w pozostałych grupach wiekowych. O ile wśród osób liczących sobie 60-64 lata odsetek ten w 2013 r. wyniósł 35,5% (zaś w 2015 r. przekroczył nawet 40%), o tyle wśród osób powyżej 65. roku życia wyniósł on już zaledwie 14,1% w 2013 r. i 17,9% w 2015 r. Dla porównania wśród osób w wieku 16-24 lata z Internetu regularnie korzystało niecałe 97% badanych¹⁰. Istotnym faktem jest również rezygnowanie z dostępu do Internetu. Porównując dane z 2013 r. ze statystykami za rok 2011, można zaobserwować, iż blisko 9% osób, które w 2011 r. deklarowały korzystanie z sieci, w 2013 r. zaprzestało korzystania z Internetu. Rezygnacje te dotyczą głównie osób starszych i słabiej wykształconych. Od 2011 r. z Internetu przestało korzystać 26% użytkowników w wieku powyżej 65. roku życia i 19% osób w przedziale wiekowym 60-64 lata. Jeżeli chodzi o przyczyny takiego stanu rzeczy, zazwyczaj są one związane z czynnikami ekonomicznymi lub relokacją (zmiana lub utrata pracy, przeprowadzka, opuszczenie gospodarstwa domowego przez dzieci, które były użytkownikami Internetu). Wynikać mogą również z braku potrzeby korzystania z Internetu, którego użytkowanie już wcześniej miało ograniczony charakter¹¹.

W roku 2016 wśród głównych przyczyn niekorzystania z Internetu polscy respondenci wymienili brak potrzeby korzystania z Internetu (71%), brak umiejętności (52%) oraz zbyt wysokie koszty sprzętu (27%) i zbyt wysokie koszty dostępu związane np. z opłatami telefonicznymi (19%)¹². Co ciekawe, mimo

⁶ Por. np. CBOS, *Internauci 2015*, Warszawa 2015, CBOS, *Korzystanie z Internetu*, Warszawa 2016.

⁷ CBOS, *Internauci 2015*, Warszawa 2015, s. 1, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_090_15.PDF (27.04.2018).

⁸ CBOS, *Korzystanie z Internetu*, Warszawa 2016, s. 5, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_092_16.PDF (27.04.2018).

⁹ Por. D. Batorski, *Polacy wobec technologii cyfrowych – uwarunkowania dostępności i sposobów korzystania*, [w:] J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa 2014, s. 357-358.

¹⁰ Ibidem, s. 368.

¹¹ Ibidem, s. 365-366.

¹² Główny Urząd Statystyczny, *Jak korzystamy z Internetu?*, 2016, s. 2.

iż wśród osób w przedziale wiekowym 55-64 i powyżej 65 lat odsetek korzystających z Internetu jest znacząco niższy niż w młodszych grupach wiekowych, osoby takie nie wykazują awersji do korzystania z Internetu na urządzeniach przenośnych (tabletach, smartfonach, netbookach). Wśród osób powyżej 65. roku życia odsetek internautów korzystających z Internetu na urządzeniach przenośnych wyniósł 77%, dla porównania wśród osób w przedziale wiekowym 45-55 wyniósł on 76%¹³.

Analiza porównawcza użytkowania Internetu w Grupie Wyszehradzkiej

Aby odpowiedzieć na pytanie, jak zatem wygląda stopień cyfryzacji w Polsce na tle innych krajów UE, pod uwagę wzięto wybrane kraje, które wspólnie z Polską przystąpiły do Unii Europejskiej w roku 2004: Czechy, Słowację oraz Węgry. W wymienionych państwach UE, powołując się na dane Eurostatu, odsetek osób korzystających regularnie z Internetu jest większy niż w Polsce (63%). I tak, w Czechach odsetek ten w 2014 r. wyniósł 76%, na Słowacji był identyczny, zaś na Węgrzech nieznacznie niższy, wyniósł on bowiem 75%¹⁴. Zbliżone do danych Eurostatu są statystyki firmy Gemius, która od wielu lat zajmuje się badaniami zachowań internautów, z naciskiem na kraje Europy Środkowej i Wschodniej. W raporcie opublikowanym w styczniu 2015 r., dotyczącym odsetka osób korzystających z Internetu w 12 krajach Unii Europejskiej przez użytkowników w wieku 18-69 lat, Polska zajęła jedno z ostatnich miejsc z wynikiem 65% użytkowników. Niżej znalazły się jedynie Słowacja (64%) i Rumunia (59%). Zdecydowanie najlepiej wśród wskazanych krajów wypadły Czechy z wynikiem 88%, zaś na Węgrzech z Internetu regularnie korzystało 70% osób¹⁵. Różnicę widać także na poziomie rozwoju usług informatycznych, bowiem biorąc pod uwagę wydajność sektora branży teleinformatycznej rozumianej jako przedsiębiorstwa, których wytwarzane dobra pozwalają na elektroniczne przetwarzanie informacji i komunikację, Polska została sklasyfikowana jako jedno z ostatnich państw UE na 23. miejscu. Niewiele wyżej, bo na miejscu 20. znalazły się Węgry, natomiast Czechy i Słowacja zajęły odpowiednio 15. i 12. pozycję¹⁶. Biorąc pod uwagę liczbę przedsiębiorstw sprzedających swoje produkty przez Internet, w ścisłej czołówce, bo na 3. miejscu rankingu grupującego państwa całej UE, znalazły się Czechy (21% przedsiębiorstw, które wprowadziły rozwiązania *e-commerce*). Zostały one

¹³ CBOS, *Korzystanie...*, op. cit., s. 6.

¹⁴ Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, *Spółeczeństwo Informacyjne w liczbach 2015*, Warszawa 2015, s. 30.

¹⁵ Raport Gemius dotyczący korzystania z Internetu w 12 krajach UE: <https://www.gemius.pl/wydawcy-aktualnosci/w-polsce-co-trzecia-osoba-bez-dostepu-do-internetu.html> (27.04.2018).

¹⁶ Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, *Spółeczeństwo Informacyjne...*, op. cit., s. 46-47. Zestawienie dotyczy wartości produkcji sektora ICT w przeliczeniu na jednego pracującego w krajach UE w 2012 r.

wyprzedzone wyłącznie przez kraje skandynawskie (Danię i Szwecję). Polska, Słowacja i Węgry zajęły sąsiadujące miejsca, odpowiednio 22., 21. i 20. z wynikami w okolicach 10%¹⁷. Interesujące dane pochodzą z opublikowanego kilka lat wcześniej raportu dotyczącego wykluczenia cyfrowego w UE pod jednym tylko względem – dostępności Internetu. Z zestawienia wynika, iż co trzeci mieszkaniec Polski w wieku 16-74 lat nigdy nie używał Internetu (33%), zaś w grupie Polaków w wieku 65-74 lat odsetek ten wyniósł aż 85%¹⁸. Dla porównania na Słowacji odsetek osób nigdy niekorzystających z Internetu w wieku 16-74 lat wyniósł zaledwie 20%, w Czechach 24%, zaś na Węgrzech 28%. Odsetki osób w wieku 65-74 lat, którym nie zdarzyło się korzystać z Internetu we wspomnianych krajach, były również wysokie (mieściły się w przedziale 68-78%), jednak niższe niż w Polsce¹⁹. Nieco lepiej sytuacja wygląda, jeżeli weźmiemy pod uwagę jakość (a więc użyteczność, łatwość i szybkość użytkowania) świadczenia usług publicznych online w Polsce i w innych krajach UE. W rankingu prezentującym dostępność drogą elektroniczną usług w siedmiu wybranych sytuacjach życiowych w latach 2013-2014, polska administracja z wynikiem 78% uzyskała 15. miejsce w całej UE, dystansując kraje takie jak Czechy, Węgry i Słowacja, które znalazły się w trzeciej dziesiątce klasyfikowanych państw. Warto także dodać, że pozycja Polski w tym zestawieniu znacznie się poprawiła w porównaniu z rokiem 2007, kiedy to polska administracja zajmowała przedostatnie miejsce wśród krajów UE. Mamy więc tutaj do czynienia istotnym skokiem jakościowym²⁰.

Rozwój Internetu w Polsce – kluczowe wnioski

W porównaniu z państwami, które w 2004 r. wraz z Polską zostały przyjęte do Unii Europejskiej, wskaźniki związane z poziomem dostępności i korzystania z Internetu w Polsce są na nieco niższym poziomie. Optymistycznie może jednak nastrajać fakt, iż wskaźniki te systematycznie rosną, choć przyrost ten w ostatnich latach nieco zwolnił. Dobrym prognostykiem jest wspomniany w poprzednim podrozdziale „skok jakościowy” związany ze świadczeniem usług online przez administrację publiczną. Kolejnym wyzwaniem stojącym przed administracją publiczną w kontekście przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu jest zapewnienie jak największej dostępności stron internetowych instytucji publicznych, rozumianej jako umożliwienie wszystkim użytkownikom (także osobom z niepełnosprawnościami) samodzielnego, bezpiecznego i efektywnego

¹⁷ Ibidem, s. 50-51.

¹⁸ K. Polańska, *Nierówność cyfrowa jako pochodna dyfuzji Internetu*, [w:] Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego „Studia Informatica” nr 29, Szczecin 2012, s. 239-240.

¹⁹ Ibidem, s. 240.

²⁰ Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, *Spółczesność Informacyjna...*, op. cit., s. 90-91.

korzystania z serwisów internetowych. Co jest równoznaczne z dostosowaniem wymienionych serwisów do międzynarodowego standardu WCAG 2.0²¹. Niewątpliwie pozytywnym aspektem jest również stopień internetyzacji polskich przedsiębiorstw. Według analizy firmy doradczej i audytorskiej Deloitte, aż 93% polskich firm korzystało z Internetu, w ogromnej większości (niecałe 92%) był to dostęp szerokopasmowy. Z kolei według prognoz McKinsey Global Institute do 2020 r. z Internetu korzystać ma już każdy mieszkaniec Polski²².

Z drugiej jednak strony zauważyć należy, że upowszechnienie Internetu w Polsce charakteryzuje zróżnicowane tempo, natomiast różnice w użytkowaniu sieci pomiędzy poszczególnymi grupami, które ukształtowały się na przestrzeni kilku czy kilkunastu ostatnich lat, są stosunkowo trwałe. Z Internetu nadal znacznie częściej korzystają ludzie młodzi, których cechuje wysoka aktywność zawodowa. W dalszym ciągu barierami decydującymi o niekorzystaniu z Internetu są umiejętności oraz motywacja (czy raczej jej brak), by efektywnie korzystać z nowych technologii. Z drugiej strony w przeróżnych sferach życia (głównie związanych z pracą i edukacją, ale także z życiem codziennym i dostępem do informacji) mamy do czynienia z coraz większymi wymaganiami związanymi z korzystaniem z Internetu – nieumiejętność może więc prowadzić do pogłębiania się wykluczenia pewnych grup społecznych²³.

Osobną kwestią jest sposób korzystania z sieci, a więc to, co robimy w przestrzeni wirtualnej. Czy stanowi ona wyłącznie formę rozrywki i zabawy, czy też to przestrzeń operowania na wyższym poziomie kompetencji cyfrowych czy informacyjnych? Aspekt ten, który nie został poruszony szerzej w tym tekście, wydaje się być bardzo istotny w kontekście edukowania na temat Internetu i sposobów jego wykorzystania. Jest to również temat do dalszej eksploracji specjalistów np. z zakresu socjologii pracy i organizacji. Wykluczenie cyfrowe nie stanowi bowiem wyłącznie problemu związanego z wystąpieniem nierówności społecznych. Jest to także zjawisko, które należy rozpatrywać w kategoriach gospodarczych, zarówno w kontekście generowania popytu na produkty i usługi zaawansowane technologicznie, jak i na przekrój kompetencji, jakie są najbardziej pożądane na rynku pracy. Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu jest więc jednym z najistotniejszych wyzwań, jakie stoi zarówno przed organizacjami sektora publicznego, jak i prywatnymi przedsiębiorstwami, w których wzrost kompetencji technologicznych stanowić będzie główny wyznacznik rynkowej konkurencyjności.

Warto również przy tej okazji wspomnieć, iż nabycie umiejętności

²¹ E. Widawska, E. Wysocka, Z. Wiczorek, *Wyznaczniki wykluczenia cyfrowego i dostępności stron internetowych instytucji publicznych*, Częstochowa 2014, s. 16.

²² *Business Insider: W 2020 r. każdy Polak z dostępem do Internetu*, <http://businessinsider.com.pl/media/internet/prognoza-w-2020-roku-kazdy-polak-z-dostepem-do-internetu/gcvz83g> (27.04.2018).

²³ D. Batorski, *Polacy wobec technologii...* op. cit., s. 380-381.

pozwalających na swobodne użytkowanie Internetu nie zawsze niesie ze sobą wyłącznie korzyści. Pewnym „skutkiem ubocznym” rozpowszechnienia się korzystania z Internetu mogą być skutki negatywne dla użytkowników, jak choćby uzależnienie od sieci, czy też łatwiejszy dostęp do treści szkodliwych (np. w przypadku korzystania z Internetu przez osoby nieletnie). Mimo to komputeryzacja i szeroki dostęp do Internetu są równoznaczne z łatwiejszym dostępem do wiedzy, co przekłada się na większe szanse edukacyjne i komunikacyjne, związane z uczestnictwem w kulturze. To wszystko sprawia, że mimo istnienia negatywnych aspektów związanych z rozwojem nowych technologii mogą być one optymalnym środkiem służącym wyrównywaniu szans. Aby skutecznie przeciwdziałać wykluczeniu cyfrowemu, należy zadbać również o wykształcenie się w ludziach motywacji do korzystania z nowych technologii. Jeśli spojrzymy na główne przyczyny braku dostępu do Internetu w polskich domach, zobaczymy, że w ostatnich latach na pierwszym miejscu występował wśród nich brak potrzeby (a zatem brak motywacji) korzystania z Internetu (59% deklaracji), na drugim zaś brak umiejętności (blisko 45% odpowiedzi), powody ekonomiczne (zbyt wysokie koszty sprzętu lub dostępu do sieci) wskazywane były znacznie rzadziej (22-28%)²⁴.

Mimo iż odsetek Polaków regularnie korzystających z Internetu systematycznie rośnie, począwszy od 17% w 2002 r. do około 63-65% w zależności od źródła danych w latach 2014-2016, na tle państw tworzących obecnie Grupę Wyszehradzką Polska w większości wskaźników sytuuje się zarówno za Czechami, Węgrami, jak i za Słowacją. Wyjątek stanowi poziom cyfryzacji usług świadczonych przez administrację publiczną. W tym przypadku Polska znajduje się wśród czołowych 15 krajów UE, zaś pozostałe państwa Grupy Wyszehradzkiej sytuują się w trzeciej dziesiątce państw członkowskich.

Bibliografia

Batorski D., Płoszaj A., *Diagnoza i rekomendacje w obszarze kompetencji cyfrowych społeczeństwa i przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu w kontekście zaprogramowania wsparcia w latach 2014–2020*, Warszawa 2012.

Bednarczyk D., *Przeciwdziałanie cyfrowemu wykluczeniu (e-integracja) w Polsce*, Biuletyn EBIB, Warszawa 2014.

Czapiński J., Panek T., (red.), *Diagnoza społeczna 2013. Warunki życia Polaków*, Warszawa 2014.

Czapiński J., Panek T., (red.), *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa 2015.

Galor Z., Goryńska-Bittner B. (red.), *Nieobecność społeczna. W poszukiwaniu sensów i znaczeń*, Poznań 2012.

²⁴ Kancelaria Senatu. Biuro Analiz i Dokumentacji, *Wykluczenie cyfrowe w Polsce*, Warszawa 2015, s. 6-7; za Główny Urząd Statystyczny, *Spółczesność informacyjna w Polsce w 2014 r.*, Warszawa 2014.

- Główny Urząd Statystyczny, *Jak korzystamy z Internetu?*, Warszawa 2016.
- Kancelaria Senatu. Biuro Analiz i Dokumentacji, *Wykluczenie cyfrowe w Polsce*, Warszawa 2015.
- Marody M. (red.), *Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XI wieku*, Warszawa 2009.
- Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, *Spółeczeństwo informacyjne w liczbach 2015*, Warszawa 2015.
- Ministerstwo Gospodarki Pracy i Polityki Społecznej, *Narodowa strategia integracji społecznej dla Polski*, Warszawa 2004.
- Polańska K., *Nierówność cyfrowa jako pochodna dyfuzji Internetu*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2012.
- Widawska E., Wysocka E., Wieczorek Z., *Wyznaczniki wykluczenia cyfrowego i dostępności stron internetowych instytucji publicznych*, Częstochowa 2014.

Źródła internetowe

- Raport CBOS Korzystanie z internetu*, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_092_16.PDF (27.04.2018).
- Raport CBOS Internauci 2015*, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_090_15.PDF (27.04.2018).
- Raport Gemius na temat korzystania z Internetu w 12 krajach UE*, <https://www.gemius.pl/wydawcy-aktualnosci/w-polsce-co-trzecia-osoba-bez-dostepu-do-internetu.html> (27.04.2018).
- Business Insider, W 2020 r. każdy Polak z dostępem do Internetu*, <http://businessinsider.com.pl/media/internet/prognoza-w-2020-roku-kazdy-polak-z-dostepem-do-internetu/gcvz83g> (27.04.2018).

Digital Exclusion as a Form of Social Exclusion. The Case of Poland

Summary

The present contribution deals with the issue of digital exclusion as one of the forms of social exclusion. The first part of the text offers definitions of the concepts of social, and subsequently, digital exclusion. The further part constitutes a comparative analysis of the internet usage in Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary – the four main Central European countries, forming the Visegrád Group. The comparison of these countries is strongly appropriate because these countries joined the European Union at the same time (1st May 2004). The final part of the text summarizes and forecasts the Internet development in Poland in the coming years.

Keywords: Internet, digital exclusion, social exclusion, new media.